

DUBRAVKA IVŠIĆ MAJIĆ i PERINA VUKŠA NAHOD

O dinjama i lubenicama iliti kako obrati bostan

Dinja i lubenica jednogodišnje su povrtne biljke iz porodice *Cucurbitaceae*. Često se raspravlja o tome je li riječ o voću ili povrću, a također i o tome koji plod koji od tih naziva označuje. U hrvatskome standardnom jeziku nazivom *dinja* označuje se plod žutonarančaste, a nazivom *lubenica* plod crvene boje, ali u mnogim je hrvatskim govorima značenje tih naziva drukčije od značenja koje imaju u standardnome jeziku.

Etimološki izvor hrvatske riječi za dinju jest grčka riječ za dunju, grč. *κυδώνια* (*μᾶλα*) [*kydōnia* (*māla*)]. Doslovno je značenje grčke riječi 'kidonska (tj. kretska) jabuka'. Prema zemljopisnome podrijetlu naziv su dobile i neke druge voćke, pa je tako *marelica* izvorno 'armenska šljiva' (lat. *Armeniacum*), a *breskva* 'perzijsko voće' (lat. *Persica*).

Grčka je riječ *κυδώνια* 'dunja', zacijelo uz posredništvo latinskoga *cydōnia* 'dunja', dala praslavensku riječ **(kь)dynja*, koja je dala riječi za 'dinju' u svim granama slavenskih jezika (usp. slovenski *dínja*, ruski *дыня*, češki *dýně*).

Sličnost hrvatskih riječi za *dinju* i *dunju* nije slučajna jer je grč. *κυδώνια* ishodište i hrvatske riječi *dunja* (starije *gdunja*). Različiti odrazi (*dinja* – *dunja*) upućuju na različita razdoblja preuzimanja riječi, a značajska je poveznica između dinje i dunje žutonarančasta boja ploda.

Naziv *lubenica* izveden je, pak, od praslavske riječi **lubъ* 'kora', a od iste je praslavske riječi izvedena i riječ *lubanja*. Isti odnos naziva *dinja* 'Cucumis melo' – *lubenica* 'Citrullus vulgaris' kao u standardnome jeziku nalazi se u sjevernome dijelu Hrvatske, u kojemu te kulture nisu tradicionalno uzgajane. U nekim su kajkavskim govorima ovjerene fonološke varijacije: *dija* (Brdovec, Sveti Đurđ), *dina* (Ivanić, Repušnica); *lubenico* (Bednja), *ljubenica* (u kajkavskim govorima Apatovca i Kupljenova, ali i u slavonskim štokavskim govorima Aljmaša, Šaptinovaca, Siča, Slavnskoga Kobaša i Trnave).

U primorskim i južnim govorima lubenicu gotovo nikad ne nazivaju *lubenica*, a dinju rijetko kad nazivaju *dinja*. Za lubenicu se, primjerice, u Vrbnju, Ložišćima, Lastovu i Visu kaže *dinja*, dok se u ostalim čakavskim i južnim štokavskim govorima čuju nazivi *četrun* i *angurija*. Za dinju se, pak, kaže *pipun*, *cata*, *melon*, *bostan* te *baćir*.

Naziv *četrun* izvodi se od lat. *citrus* ‘agrum, limun’ (usp. tal. starije *citrone* ‘limun’). Proširen je u čakavskim govorima u središnjoj Dalmaciji: u Petrcanima, Primoštenu, Tkonu, Vrgadi, s inačicama *centrun* (Tribunj) te *čitrun* (Zlarin). U štokavskim govorima također se može čuti *četrun* (Ražanac) ili *čatrun* (Karin).

Naziv *angurija* kojim se označuje lubenica uglavnom se rabi u Istri i na sjevernome Jadranu, odnosno u govorima Pazina, Žminja, Labina, Kraljevice, Baške, Paga i dr. Potječe od bizantskoga grčkog *ἀγγούριον* [*aggoúriōn*] ‘krastavac’, a u hrvatski je dospio preko mletačkoga *anguria* ‘lubenica’. Varijantni su oblici *ingurija* u Nugli i *lengura* u Brestu. Ta je grčka riječ posuđena u slavenske jezike i u izvornome značenju ‘krastavac’ (usp. rus. *огурец*, polj. *ogurek*). U hrvatskome njezine odraze nalazimo još i u kajkavskim nazivima za krastavac: *vugorek*, *ugorak*, *ogurek* i sl.

U govorima u kojima se lubenica naziva *dinja*, za dinju se upotrebljavaju drugi nazivi. Tako štokavci u Opuzenu, Babinu Polju, Račišću, Sućuraju, Dubrovniku, Cavtatu te čakavci u Kučistu, Lastovu i Lombardi dinju nazivaju *pipun*. Riječ *pipun* također je grčkoga podrijetla i u hrvatski je posuđena preko romanskih odraza latinskoga *pepone*-. Grčki izvor *πέπων* [*pépōn*] imao je doslovno značenje ‘od sunca skuhan, zreo’, a kao imenica upotrebljavao se za vrstu tikve ili dinje koja se jela tek kad je bila potpuno zrela (za razliku od krastavaca koji su se jeli nezreli).

U čakavskim je govorima za dinju uglavnom prevladao naziv *melon*, kao što je u Brestu, Kaldiru, Medveji itd., s inačicama *melun* u Medulinu, Novome Vinodolskom, Olibu, *milun* u Baški, Brusju, Ugljanu, *meluon* u Gračišću, Grdoselu, Lupoglavu, *mlun* u Grohotama. U Susku se, pak, kaže *belun* i *belunić*. Sve se te riječi mogu izvesti od grčkoga *μήλον* [*mēlon*] ‘jabuka; voćka, voće’, preko latinskoga *melone*- ‘dinja’. U Imotskome dinju nazivaju i *limunom*, što se može objasniti metatezom *m – l > l – m* prema liku poput *milun* ili semantičkim razvojem sličnim kao u *četrun* prema *citrus*.

Nešto su rjeđi nazivi *cata* (Banj, Trogir, Zlarin; Bitelić, Zaostrog), od mletačkoga *zatta* ‘dinja’ (izvorno ‘vrsta lađe’) te *bačir* iz turskoga *bāküre* preko sjevernih talijanskih govora (usp. furlanski *baciro*), kako je zabilježeno na Susku i Rabu.

Naposljetku, stigli smo i do turcizma *bostan*. Tako se u Vidu i Vrgorcu naziva dinja, a u zapadnohercegovačkim govorima lubenica. Izvorno je značenje te riječi ‘vrt’ te ‘vrt za dinje i lubenice’, odakle se razvilo i značenje ‘dinja’ i ‘lubenica’. Riječ *bostan* u turski je posuđena iz perzijskoga *būstān* ‘vrt’, što je složnica s doslovnim značenjem ‘mirisno mjesto’. Turcizam *bostan* govornicima hrvatskoga najpoznatiji je iz frazema *obrati bostan* ‘loše proći, nastradati, propasti’. Značenje tog frazema jasnije je ako se zna da je izvorno glasilo *obrati zelen bostan*, tj. nezrele dinje i lubenice.